

CUMHURİYET DÖNEMİ YAPILARINDAN İZMİR DEVLET TİYATROSU BİNASI ÖZELİNDE TARİHİ ÇİNİ PANOLARIN BELGELENMESİ VE KORUMA ÖNERİSİ

Serap IŞIKHAN

Doçent/Associate Professor

Dokuz Eylül Üniversitesi/ Dokuz Eylül University

Güzel Sanatlar Fakültesi / Faculty of Fine Arts

Geleneksel Türk Sanatları/ Traditional Turkish Arts

serap.savas@deu.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9224-5256

Özet

1927-1933 yılları Türkiye’de özellikle mimari alanda modernleşme hareketlerinin başladığı bir dönemdir. İzmir’de de Cumhuriyetin ilk yıllarında bu yeni anlayışa uygun pek çok yapı inşa edilmiştir. Bu yapılardan biri de 1926 yılında yapımına başlanıp 1927’de biten günümüzde bilinen adıyla Devlet Tiyatrosu Binası’dır. Yapı ilk zamanlarda Türk Ocağı olarak hizmet ediyordu. Ancak 1932 yılında Türkiye çapında yaklaşık 14 merkezde Halkevleri kurulması nedeniyle yapı, Halkevi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1956 yılından itibaren Devlet Tiyatrosu olarak hizmet veren yapı, Ulusal Mimarlık dönemi yapılarının tarzında tasarlanmış kubbeli ve çinilidir. İzmir Devlet Tiyatrosu Binası, Cumhuriyet dönemi Türkiye’yi mimarisinde görülen neo-klasik üslupta yapılmıştır. Yapının dış cephelerinde yer alan çiniler bitkisel motifli kompozisyonlardan oluşmaktadır. Bugüne kadar yapı iki önemli restorasyon geçirmiş olmasına rağmen çinilerine yönelik ciddi bir restorasyon çalışması yapılmamıştır. Bu çalışmada, İzmir Devlet Tiyatrosu Bina’sının dış cephelerinde yer alan Kütahya dönemi çini panoların durumu değerlendirilerek, yapılan hasar tespit planlarıyla çinilerin koruma ve onarımına yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çini, Konservasyon, Restorasyon

DOCUMENTATION AND CONSERVATION PROPOSALS OF HISTORICAL TILE PLATES IN THE CONTEXT OF THE BUILDING OF İZMİR STATE THEATRE FROM THE PERIOD OF TURKISH REPUBLIC

Serap IŞIKHAN

Doçent/Associate Professor

Dokuz Eylül Üniversitesi/ Dokuz Eylül University

Güzel Sanatlar Fakültesi / Faculty of Fine Arts

Geleneksel Türk Sanatları/ Traditional Turkish Arts

serap.savas@deu.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9224-5256

Abstract

The years 1927-1933 are a period of modernization movements in Turkey, especially in the field of architecture. Many buildings are built in Izmir per this new concept in the Republic's first years. One of these buildings is İzmir State Theater, as it is known today, which is started in 1926 and finished in 1927. The building served as a Turkish Hearth in the early days. However, due to the establishment of Community Centers in approximately 14 centers throughout Turkey in 1932, the building started to be used as Community Centers. The building, which has been serving as the State Theater since 1956, is domed and tiled, designed in the style of the buildings of the National Architecture period. The Building of İzmir State Theater is built in the neo-classical style seen in the architecture of the Republic period of Turkey. The tiles on the exterior of the building consist of compositions with floral motifs. Although the building has undergone two important restorations to date, no serious restoration work has been done for its tiles. In this study, the situation of the Kütahya tile plates on the exterior of the building of İzmir State Theater will be evaluated and solutions for the conservation and repair of the tiles will be presented with the damage assessment plans.

Keywords: *Tile, Conservation, Restoration*

Giriş

İzmir, üzerinde birçok uygarlığın izlerinin taşındığı tarihsel bir geçmişe sahiptir. Geçmişin bu mirası, her ne kadar çeşitli nedenlerle kısmen kaybolmuş olsa da günümüze ulaşmış birçok örnek eser varlığını koruyabilmiştir. İzmir'in tarihsel geçmişini günümüze ve güncel hayatımıza taşıyan en önemli simgeler ise cumhuriyet dönemi yapıları olarak bilinen dönemsel mimarisidir. Çoğu kamu yapısı olan bu binalar günümüzde işlevini korumaktadır. Bu çalışmaya konu olan yapının mimari tarihçesi konusunda az da olsa akademik bilgiye ulaşılmış ve elde edilen bu bilgiler binayı tanıtmak açısından değerlendirilmiştir. Bugünkü adıyla Devlet Tiyatrosu Binası için tarihin izlerini taşıyan ve Rönesans'ın başladığı yerdir ifadesi yanlış olmayacaktır. Kültür, sanat ve bilim bu binayla İzmir'i ve İzmirliyi eğitmiştir. Yapı sadece bir bina olarak değil, aynı zamanda içine girildiğinde hatta etrafında dolaşıldığında kendi tarihini anlatmaktadır. Son işlevini alana kadar geçirdiği evreler bu binayı daha da önemli kılmaktadır.

İzmir ili, Konak İlçesi, Selimiye Mahallesi, Mithatpaşa Caddesi No: 10'da yer alan Devlet Tiyatrosu Binası'nın mülkiyeti, maliye hazinesine aittir. Taşınamaz kültür varlıklarımızdan olan yapı, Kültür Bakanlığı'na tahsislidir. Güney batısında D.E.Ü. Devlet Konservatuvarı Sabancı Kültür Sarayı, kuzey doğusunda İzmir Orduevi, güney doğusunda Mithatpaşa Caddesi, kuzey batısında Mustafa Kemal Sahil Bulvarı bulunmaktadır.

Bu bina, İzmir'de devlet tiyatrosunun ilk yeri olma önemiyle birlikte, öncesindeki yapım amacıyla çeşitli alanlara hizmet etmiştir. 1925'te yapımına başlanan bina, bir yılda tamamlanarak önce Türk Ocağı sonra Halkevi daha sonra İzmir Şehir Tiyatrosu ve Halk Eğitim Merkezi gibi kurumlara ev sahipliği yapmıştır.

Fotoğraf 1: Devlet Tiyatrosu Binası genel görünüm (1926 veya 1929)
(Kaynak: İzmir Kent arşivi (Kartpostallarda İzmir))

İzmir Devlet Tiyatrosu Binası'nın yapımına 1925 yılında İzmir Valisi Kazım Dirik döneminde başlanmıştır. Mimar Necmettin Emre tarafından tasarlanan yapı, bir yıl gibi kısa bir sürede bitirilerek 1926 yılında ilk Türk Ocağı¹⁵ olarak hizmete açılmıştır. Deniz Çapa'nın verdiği bilgilere göre, 1929-1931

15 Bu dönemde, I. Dünya Savaşı sonrası dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğunu içinde artan milliyetçilik sonucu, Türk milliyetçiliğini geliştirmek amacıyla Türk Ocakları kurulmuştur.

yılları arasında binanın bitişiğinde yer alan İsmet Gazinosuna komşu bahçesinin halka açık hale getirilerek, içki servisi ve ayrıca müzik ve cambaz gösterilerinin yapıldığı gerekçesiyle, Türk Ocağı yönetimi eleştirilmiş ve Türk Ocağı Genel Merkezi konuyu incelemeye almıştır. Soruşturma için Hamdullah Suphi Tanrıöver görevlendirilmiş ancak onun da olayı yanlış değerlendirmesi sonucunda Türk Ocağı yönetimi protesto ederek istifa etmiştir. Bu olayın ardından Türk Ocaklarının lağvedilmesiyle bina önce Cumhuriyet Halk Fırkası'na daha sonra da Halkevlerine verilmiştir (Çapa, 2004: 88-90). Halkevi olarak hizmet veren bina, 1951 yılından itibaren İzmir Şehir Tiyatrolarına verilmiştir. Sonraki yıllarda Millî Eğitim Bakanlığına verilen bina dört-beş yıl bakımsız kalırken aynı zamanda bir süre Halk Eğitim Merkezi olarak da kullanılmıştır.

1956'lı yıllarda şehir tiyatroları kendine bir mekân ararken, 1957 yılında bina şehir tiyatrosu olarak faaliyete geçmek üzere İzmir Belediyesi tarafından ilk onarımı gerçekleştirilmiştir. 14 Nisan 1957 yılında İzmir Belediyesi Şehir Tiyatroları adıyla hizmet vermeye başlayan yapı, daha sonraları iki isimle anılmasının yerine ve Belediye'nin görevi sadece Devlet Tiyatrosuna bırakmasıyla, günümüze İzmir Devlet Tiyatrosu adıyla ulaşmıştır (Çapa, 2004: 88-90).

İzmir Devlet Tiyatrosu Binası çinileri özelinde genel olarak çinilere yönelik koruma ve onarım çalışmalarını yapanların gerek hammadde gerekse üretim teknikleri açısından süreci bilerek hareket etmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, ağırlıklı olarak sanatsal özellikleriyle tespit edilen ve dönemsel içeriği yakından sunulan çinilerin, konservasyon ve restorasyon çalışmaları için sonrasında yapılacakların bilinçli olarak planlanmasını sağlamaktır. Çalışmanın yönteminde yerinde incelemeyle alan çalışması yapılmış ve çinilerin güncel durumları tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan Türkiye'nin modernleşme çalışmalarıyla ülke genelinde yapılan binalardan, İzmir Devlet Tiyatrosu Binasının dış cephelerinde yer alan çinilerin son durumlarının hasar tespit planlarıyla birlikte desen kompozisyonları çizilerek, 98 yıllık bir geçmişe sahip eseri belgelemek amaç edinilmiştir.

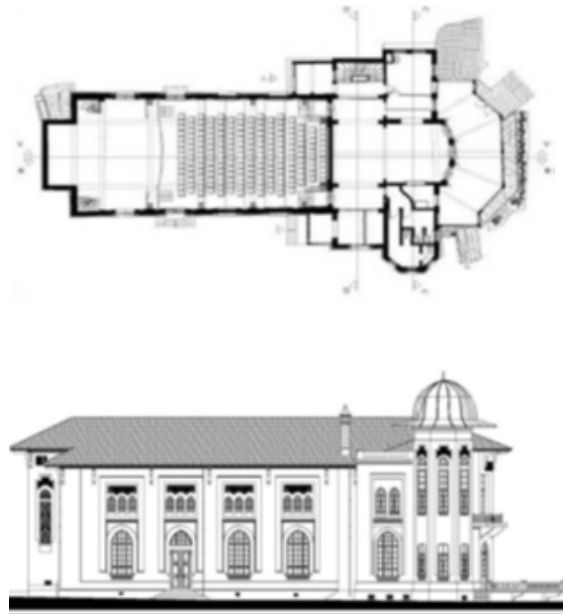
İzmir Devlet Tiyatrosu Binası

Erken cumhuriyet dönemi mimarlığında görülen ideoloji-mimarlık birliği ve yapı dış cephelerinde Osmanlı motiflerinin kullanılması özelliği, Devlet Tiyatrosu Binası'nda da kendini göstermiştir. Her ne kadar yapıların işlevsellikleri farklı olsa da bu karakteristik çizgi korunmuştur. Genel olarak bu dönem yapılarda işlevden çok estetik etkisi önemsendiğinden cephe tasarımı ve süsleme ön planda olmuştur (Onat, 1992: syf.63)

İzmir Devlet Tiyatrosu, Mimar Necmettin Emre tarafından 1925'te inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün de desteğini alarak sayıları hızla artan Türk Ocaklarının İzmir'deki örneğinde, mimari biçimlenme özelliklerinde geniş saçaklı pencere panoları, sivri kemerli üç pencere sistemi, üzeri kubbeli köşe kulesi dönemin millî mimari diline uygun olarak yapılmıştır. Bina, simetrik kompozisyon ve T şekilli bir plana sahiptir. Yapının bu T şekli, dikdörtgen şeklinde fuayeyi, diğer alanları ve dikdörtgen tiyatro alanının kesişmesiyle oluşmaktadır. Binanın deniz yoluyla kesiştiği alanda dairesel konsol vardır. Yapının girişi kule gibi yükseltip eklenen sekizgen kubbe ile vurgulanmıştır (Onat, 1992: syf.64)

Yapının 1957 yılında tiyatro olarak fonksiyon değiştirmesi ile özgün plan şeması oldukça değişmiştir. Bodrum kat üzerine iki katlı olan yapının özgün planında giriş katındaki fuayeye tek yönden ulaşılırken, dönem içerisinde personel girişi olarak ikinci bir giriş eklenmiştir. Zemin katın özgün plan şeması, yeni işlevini sürdürmesi için bir takım değişiklikler yapılmıştır: Fuayenin güneybatısındaki

ağşap doğrama ikiye bölünerek yine yapının özgün biçimine uygun olmayan vestiyer ve idari müdür odası oluşturulmuştur. Fuaye ana girişine eklenen yapının özgün biçimine uygun olmayan sonradan eklenen betonarme bölüm dönem eki ve ağşap doğrama gişesi yapılmıştır. Fuayenin kuzeybatısındaki yapının özgün biçimine uygun olmayan duvar ve doğramalar ile kapatılmış teras kısmı ve bahçeye inen merdivenler eklenmiştir. Gişenin kuzey batısında yer alan yapının özgün biçimine uygun olmayan bölüntülerle tuvalet ve büfe kısımları ilave edilmiştir. Ayrıca yapının özgün Fransız balkonları mevcut kalıntı izleri ve eski fotoğraflar doğrultusunda orijinal durumuna getirilmiş, üst kat balkon korkulukları ise, eski fotoğraflardaki verileri doğrultusunda düzenlenmiştir (Yazıcı, 2010: 94-95).

Çizim 1- İzmir Türk Ocağı Planı ve Cephesi
(Kaynak: Bozdağ, 2013: 188-191)

Sabancı Kültür Merkezi ile Ordu Evi arasında bulunan tiyatro binası, birinci ulusal mimarlık dönemi neo-klasik tarzda tasarlanmış kubbeli bir yapıdır. İç cephede alçı sıva üzerine uygulanan kalemşi uygulama, Osmanlı motifleriyle süslenmiştir. Süslemenin yoğun olarak görüldüğü seyirci salonun tavan ve duvarlarında bitkisel ve geometrik süsleme dikkat çekmektedir. Yapının sahne kısmındaki kubbemsi çıkma, denize bakan cephede solda çok kenarlı kubbeli kule ve ağşap desteklerle taşınan geniş saçaklı kiremitli çatısıyla dönemin mimarisini yansıtmaktadır. Ayrıca dönemin diğer yapılarında olduğu gibi kapı ve pencerelerin taş kemerleri ve bir yalancı kubbe¹⁶ mevcuttur. (Aslanoğlu, 1980: 104). Tiyatro binasının ana girişine bahçe kapısından geçilerek ulaşılmakta olup giriş merdivenlerle yükseltilmiştir. Binanın içine girildiğinde sağ tarafta misafir odası, biraz ileride solda tiyatro salonu bulunmaktadır. Yapının tiyatro salonu, günümüzde kapatılmış olan dışarıya açılan iki çıkış kapısına sahiptir. Salonun arkasında, sahnenin mekanik kısmıyla ilgili eşyaların bulunduğu bir asma kat bulunmaktadır. Üst kata ağşap tırabzanla çıkan hafif bir kıvrımlı bir merdivenle çıkılmaktadır. Çalışma odaları ve toplantı odası da bu katta yer almaktadır.

16 Harçsız yapılan ve batı sanatında Roma çağının sonuna kadar yaygın biçimde kullanılan bu tür kubbelere “yalancı kubbe” adı verilmektedir.

Yapının Dış Cephesinde Görülen Çini Süslemeleri, Çinilerin Tarihçesi ve Geçirdiği Restorasyonlar

Yapının mimari geçmişi bakımından tarihsel bilgilere ulaşılmasına rağmen cephesinde görülen çini panolarına ilişkin neredeyse hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak çinileri binanın yapım yılıyla bağlantılı olarak aynı dönem mimari yapılarda görülen çinilerin tarihçesiyle birleştirmek doğru olacaktır. Yapının dış cephe çinileri, İzmir’de 20. yüzyıl başlarında I. Ulusal mimarlık dönemi yapılarında görülen çini panolarla aynı üslupta yapılmış olması nedeniyle aynı atölyede üretilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye çapında birçok alanda olduğu gibi inşaat alanında da hareketlenme başlamıştır. 1923-1932 yılları arasında mimarlık alanında Ziya Gökalp’in Türkçülük ile ilgili fikirlerini ortaya attığı klasik Osmanlı mimarlığına dönüş ve ulusçuluk idealleri içinde gelişen ideolojik ortamın sonucunda yapılarda, Türk mimarlık öğeleri de uygulanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu akımın etkisiyle Osmanlı motifleri hem iç cephelerde hem de binaların dış cephelerinde uygulanmaya başlanmıştır (Aslanoğlu, 1980: 15). Dönemin mimarları yapıların özellikle giriş cephelerine özen göstermişlerdir. Geçmişteki mimarlık öğelerine duydukları hayranlıkla taş kabartmalar, mermer sütunlar, oymalar ve çinilerle binaların cephelerini süslemişlerdir. Binaların çini süslemeleri Mimar Sinan dönemi yapılarını hatırlatan klasik Osmanlı desenleriyle (İznik-Kütahya) dekorlanmış çini panolardan oluşmaktadır (Çini, 2002: 57).

Yapının Mithatpaşa caddesine bakan güneydoğu cephesindeki çıkıntılı betonarme kısmın pencere alınlıklarıyla birlikte kuzeydoğu, güneybatı ve kuzeybatı cephelerindeki pencere alınlıkları çini panolarla kaplıdır. Ayrıca yapının denize bakan güneydoğu cephesindeki çok kenarlı kubbeli kulenin pencere alınlığında da firuze renkli çini plakalardan oluşan üç adet çini pano yer almaktadır.

Yapının çinileri, Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarının inşa tarihleri doğrultusunda ele alındığında “20.yüzyıl Kütahya çinileridir” ifadesi yanlış olmamaktadır. Sadece İzmir’de değil, 1920’li yıllarda başlayan modernleşmedeki mimari hareketlilik, neredeyse yapılan tüm binaların dış cephelerine çini kaplanması gibi adeta bir modayı beraberinde getirmiştir. Öyle ki Ankara eski TBMM binasının dış cephelerinin; kapı ve pencere alınlıklarında ve ya İzmir Milli Kütüphane Binası ve Elhamra Sineması (Opera Binası) dış cephesi kapı ve pencere alınlıklarının kaplamaları da Kütahya çinileri olarak literatürde belirlenen örneklerden bazılarıdır. 1918 yılı sonrası I. Dünya Savaşı’nın sona ermesi, Osmanlı imparatorluğunun çökmesi, Kütahya’daki birçok atölyelerin mali krize girmesine hatta kapanmasına sebep olmuştur. 20.yüzyılın başlarında II. Meşrutiyet’le birlikte ortaya çıkan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardaki girişimlerle, mimarlığın yapı öğelerinin çini panolarla süslenmesi bu dönemde ön plana çıkmıştır. Böylece yeni akımın etkisiyle Kütahya’da çini üretimi canlanmaya başlamıştır (Çini, 2002: 57).

Kütahya’da çini üretimi konusunda özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İstanbul’dan Kütahya’ya sürgün edilen Mücellit Mehmet Hilmi Efendi’nin (cilt ustası) çabasıyla Kütahya seramikçiliği yeniden canlanmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle bozulan ekonomik sıkıntılara karşın Kütahya çiniciliği, büyüklü/küçüklü atölyelerle ayakta kalma mücadelesi verir ve her şeye rağmen çini ve seramik üretmeye devam eder (Çini, 1991: 19). Mehmet Hilmi Efendi’nin yanında çiniciliği öğrenen Hafız Mehmed Emin Efendi (nam-ı diğer Çanakçı Emin) uzun yıllar ustasıyla birlikte çalışmış ve Hilmi Efendi’nin ölümünün ardından onun hatırasını da yaşatarak çalışmalarına devam etmiştir (Gök, 2015: 25).

20.yüzyılın ilk çeyreğine kadar Anadolu’nun birçok merkezinde ve hatta yurtdışındaki elliye yakın binaların çini süslemesini gerçekleştiren Hafız Mehmed Emin Efendi’dir. Çeşitli kurumlar ve kişiler aracılı-

ğıyla gelen çini siparişleriyle kapanmaktan kurtulan Kütahya çini atölyelerinden biri de Mehmed Emin Atölyesidir. Mehmed Emin yıllarca taklide kaçmadan göze batmayacak şekilde başka motiflerle ve öğelerle zenginleştirilmiş desenler hazırlamıştır. I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapılarında görülen çini pano desenleri incelendiğinde, Devlet Tiyatrosu Binası'nda olduğu gibi, aynı tarz renk ve kompozisyon uygulandığı gözlenmiştir. Hayattayken Dr. Faruk Şahin ile yaptığım görüşmelerde, Şahin, bu binalardaki çinilerin Mehmed Emin atölyesinden çıkan depo çiniler olduğunu belirtmiştir. Şahin ayrıca, siparişlerin alındıktan sonra planlı olarak bu binalar için üretildiğini ve çinilerin desen kompozisyonlarının Mehmed Emin Efendiye ait olduğunu söylemiştir.

Bu dönemde atölyeler ancak çeşitli ortaklıklarla devam ettirilmeye çalışılmıştır. 1922 yılında Mehmed Emin Efendinin vefatı üzerine oğlu Hakkı Çinicioğlu¹⁷ mesleği devam ettirmiştir. Hakkı Çinicioğlu, 1924 yılında Nuri Killigil (Paşa) ve Mehmet Çini ile Kütahya Çinicilik Anonim Şirketini kurmuştur. Daha sonra Mehmet Çini'nin kurmuş olduğu Azim Çini'ye ortak olan Hakkı Çinicioğlu, Mehmet Çini'yle on iki yıl birlikte çalışmıştır (Çini, 2002: 60-61). 1912 yılında Nurenciyan kardeşlerle ortaklık kuran Mehmet Çini, Kospik Kolos Usta'nın çırağı ve ortağıdır. Mehmet Çini, Mehmet Emin Efendi, Hacı Karabet ve Hacı Minasyan gibi ustalarla birlikte İstanbul Sultan Mehmet Reşad Türbesi'nin çini süslemelerinin yapımında da çalışmıştır (Çini, 1991: 77). Dönemin önemli seramik atölyelerinden biri olan ve 1926 yılında Azim Çini Fabrikası'nı kuran Mehmet Çini, Mehmed Emin'in açtığı yolda ve onun oğlu Hakkı Çinicioğluluyla birlikte çalışmalarını sürdürmüş (ortaklıkları sona erdikten sonra bile) ve birçok mimaride kullanılmak üzere çini üretmiştir. Bu sebeple İzmir Devlet Tiyatrosu Binasında görülen cephe çinilerini, dönemin çini atölyelerinden biri ve en önemlisi olan Mehmet Çini'nin atölyesinde üretilmiş olduğu da şüphe götürmez.

Devlet Tiyatrosu Binası eski adıyla Türk Ocağı'nın 1927 yılından günümüze kadar geçirmiş olduğu restorasyonlar konusunda fazla bilgiye ulaşılamamıştır. İlk kayıtlı restorasyon çalışması, yapının inşasından seksen iki yıl sonra, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 22 Mayıs 2008 tarihli ve 3235 sayılı kararı uyarınca gerçekleştirilmiş ve denetimi Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. 12 Haziran 2009 tarihinde Ankara merkezli Uslular İnşaat Restorasyon Proje Ahşap Taahhüt Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi'nce binanın restorasyonu yürütülmüştür¹⁸.

Yapılan restorasyon çalışmasının daha çok bir tamir-tadilat gibi ele alındığı, dönemin İzmir Devlet Tiyatrosu Müdürü Hülya Savaş Akdoğan'ın verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Akdoğan, binanın çatısının aktarıldığını, kanalizasyon sisteminin elden geçirildiğini, binanın tüm doğramaları değiştiğini ayrıca kulisler ve ışık odalarının yenilendiğini ve iç mekân tadilat ve yenileme çalışmalarının yapıldığını belirtirken binanın orijinal yapısının korunduğunu dile getirmiştir¹⁹. Binanın gerek iç süslemeleri gerekse dış cephe çinilerine yönelik temizleme, birkaç ufak tefek dökülen kısımlara da tamamlama uygulaması yapıldığı, son durum tespit incelemesinde görülmektedir.

Binanın caddeye bakan güneydoğu cephesindeki betonarme çıkıntının pencere letonları arasında, çini süslemeler yapının güneybatı ve kuzeydoğu cephesindeki pencere letonları arasındaki diğer çinilerle aynı desen kompozisyonların tekrarı olarak görülmektedir. Beyaz-açık sarı çamur yapısındaki bu Kütahya çinileri üzerinde, polikrom ve sıraltı bezeme görülür. İri hançer yapraklar, hatayiler ve iri rozet çiçeklerin-

17 Hafız Mehmet Emin'in ailesi uzun zaman "çanakçılar" olarak anılmış, soyadı kanunuyla çocuklarından büyük oğlu Hakkı "Çinicioğlu" soyadını almış ve babasının yanında çocuk yaşta yaptığı çinicilik mesleğini devam ettirmiştir (Arlı, 1989: 15).

18 İlker Çoban'ın 17 Temmuz 2009 tarihli Yeni Asır gazetesindeki "Tarih Sahnesi 82 Yıl Sonra Onarımda" başlıklı yazısı

19 İlker Çoban'ın 17 Temmuz 2009 tarihli Yeni Asır gazetesindeki "Tarih Sahnesi 82 Yıl Sonra Onarımda" başlıklı yazısı

den oluşan panoyu, kalın bir bordür çevreler. Stilize çiçek motiflerinden gelişen geçmeli tarzda yapılmış kompozisyonda beyaz zemin üzerine kobalt, firuze, kırmızı, yeşil ve mavi renkleri siyah kontürle çerçevelenmiştir (Bkz. Şekil 1).

Yapının denize bakan kuzeybatı cephesindeki pencerelerin üstünde ve aynı zamanda geniş saçaklı çatının hemen altında üç adet çini pano yer almaktadır. Bu panolarda kullanılan kompozisyon diğer cephelerde görülen desen- kompozisyonlardan tamen farklı tasarlanmıştır. Stilize bitkisel motifli panolarda raportlama tekniği denilen katlanarak desenin aktarılması sağlanmıştır. Tek karo içindeki kompozisyonda, merkezde bir hatayı motifi etrafında hançer yapraklar, lale ve penç motiflerinden oluşmakta olup her bir panonun etrafı turkuaz kalın bordürle çerçevelenmiştir. Turkuaz rengin ağırlıklı olduğu panolarda kırmızı, yaprak yeşili, kobalt renkleriyle dekorlanan desen şeffaf sırla sırlanarak, fırınlanmış ve böylece sıraltı tekniği uygulaması yapılmıştır (Bkz. Şekil 2).

Yapının kuzeydoğu cephesinde giriş kapısı yönündeki yüzeyde dört adet çini pano yer alır. Pencere letonları arasına yerleştirilen bu çinilerde desen ve kompozisyon yapının güneydoğu cephesindeki çinilerle aynı tarzda dekorlanmıştır. (Bkz. Şekil 3).

Denize bakan aynı cephenin kuzeydoğusunda yer alan çok kenarlı kubbeli kulenin sivri kemerli pencere alınlığındaki panolar, firuze renkli çini plakalardan oluşturulmuştur. Kulenin her üç yönünde yer alan çiniler, küçük kubbe kemerli pencere ile geniş saçaklı çatının hemen altındadır. (Bkz. Şekil 4). Yapının kuzeybatı cephesinde yüzeyde dört adet çini pano yer alır. Pencere letonları arasına yerleştirilen bu çinilerde desen ve kompozisyon yapının güneydoğu cephesindeki çinilerle aynı tarzda dekorlanmıştır. (Bkz. Şekil 5).

Binanın 2009 geçirdiği restorasyondan sonra yapılan pano Ümran Baradan'a ait olup Çiniliköy'de yapılmıştır. Bina ilk yapıldığında bu pano mevcut değildi. Sonradan eklenmiştir (Bkz. Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2: Devlet Tiyatrosu Binası giriş kapısının sol yan duvarındaki çini pano

Sonuç ve Öneriler

İzmir Devlet Tiyatrosu Binası çinileri özelinde genel olarak çinilere yönelik koruma ve onarım çalışmaları yapanların gerek hammadde gerekse üretim teknikleri açısından süreci bilerek hareket etmeleri gerekmektedir. Devlet Tiyatrosu çinileri özelinde, çini eserlere yönelik herhangi bir korum-onarım çalışması yapılması durumunda bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Öncelikle onarım, gerekli görüldüğü durumlarda yapılmalıdır. Proje gerçekleştirildikten sonra fiziksel müdahale yapılırken özgün çiniye uygun geri dönüşümlü malzeme kullanmak yerine, bilinçsiz kişiler tarafından çimento kullanılması çinilere büyük zarar vermektedir. Çimento, eserde tuz oluşumuna yol açar. Tuzun nem ve ısı etkisiyle kristalleşmesi ile çinide çatlama ve sırda dökülmeler meydana gelir. Özellikle çini süslemeli yapılarda aşırı nem oluşumu varsa, yapıdaki kaynak hemen bulunarak önlem alınmalıdır. Aksi durumda, yüksek nem oranı yüzünden çinilerde büyük tahribatlar meydana gelir. Çinilerde koruma ve onarım uygulamalarında çininin tarihsel süreci belirlendikten sonra uygun müdahalenin tespit edilmesiyle, bozulmanın türüne göre malzeme seçilmelidir. Müdahale edilmesi planlanan çinilerde, çininin yapısının bilinmesi özellikle bünye ve sır analizlerinin yapılması uygulama açısından çok önemlidir. Günümüz kimya bilgileri, tarihsel dönemlerdeki kimya bilgileriyle karşılaştırıldığında son derece rafine kalmaktadır. O dönemin düşüncesi, ustalığı ve becerisi ile bu günün kimyacıları arasında düşünce ve pratik farkı bulunmaktadır. Kısacası üretime dönüştürme zihniyetleri farklıdır. Günümüzde yapılan çini analizlerde, kimyanın ana maddeleri aranmaktadır. Ancak söz konusu yüzyıllarda üretilen çinilerin içeriği rafine bir kimyasal malzemeye ulaşmayı engeller. Çünkü hepsi de karışımdır. Bu sebeplerden dolayı bu günkü analizlerden yeterli sonuçlar alınamamaktadır. Günümüz teknolojisi ile yeniden üretimine gidilen çiniler, asıllarının yanında doğallıktan uzak olduğu için, belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Yeniden üretime gidilmeden önce, kaybolan çinilerin bulunabilme olasılığı veya eksik çinilerin müzelerin depolarında bulunabileceği de göz ardı edilmemelidir. Ancak, kaybolan çinilerin bulunamayacağı kesin olarak kanıtlandıktan sonra eksik kısımlar, aslına uygun olarak geri dönüşümlü malzeme ile tamamlanabilir. Özellikle eksik çinilerin yerine yenisinin yapılması durumunda, gelecekte farklı zaman dilimlerinde yapılacak olan koruma ve onarım çalışmalarında, yeni çini monte edilme kararı alınırsa, yapılan uygulamanın dönem aralıkları ortaya konulmalıdır. Kısaca, bir tarih aldatmacasının yaşanmaması için yeni üretilen çinilerin üzerine, yapıldıkları tarihler mutlaka not edilmelidir. Bu sayede asıl çini ile daha sonraki dönemlerde yeniden üretilerek yerine yenisinin yerleştirildiği çini parça, kolayca ayırt edilebilir.

Bu öneriler sonucunda son geçirdiği restorasyondan bu yana İzmir Devlet Tiyatrosu Binası çinilerinde çarpıcı bir hasar tespit edilmemiştir.

Yapıdaki çinilere yönelik hali hazırda bozulmaya neden olan ve olabilecek etkenler: Konum olarak Tiyatro Binasının deniz kenarında olması ve ana cadde kenarında yer alması, çinilerde soruna neden olmaktadır. Birincisi yoldan geçen motorlu taşıtların egzozlarının çıkardığı duman, çinilerde kirliliğe sebep olmakta diğeri, araç geçişleriyle yer yüzeyinde sismik harekete neden olmasıyla bina temelini sarsarak, zamanla çinilerin montajında kullanılan harcın gevşemesine yol açmakta ve böylece çini plakaların bina yüzeyinden düşmesine sebep olmaktadır.

Çini plakalarda yüzey daima mikro dokuda pürüzlü olması nedeniyle sır kompozisyonuna bağlanmayan kurşun ve alkali bileşiklerle havadaki nem ve ısı, kimyasal olayları başlatmaya neden olmaktadır. Bu etkileşimi deniz kenarına yakın yapılarda, havadaki su buharının taşıdığı sodyum, potasyum ve iyot bileşiklerini kısmen hızlandırır. Bu da çini plakalarda kimyasal bozulmaya neden olmaktadır (Işıksan, 2012: 15-22). İzmir Devlet Tiyatrosu Binası'nda dış cephede yer alan çinilerde belirgin bir şekilde kirlilik

gözlenmiştir. Bu sebepten çinilerin korunmasına yönelik yüzey temizliği yapılmalıdır. Yüzey temizliği için iki yöntem önerilmektedir:

Öneri 1- Alkollü damıtık suya bastırılmış kâğıt hamuruyla çini yüzeyleri kaplanarak 1-2 saat bekletilmelidir. Böylece yüzeydeki kirlerin yumuşaması sağlandıktan sonra, bisturi yardımıyla mekanik yolla temizleme işlemi yapılmalıdır. Ancak bu yöntem çinilerin üzerini kaplayan siyah renkli kir lekelerinin giderildiği yüzeysel bir temizliktir. Daha derinde olan kirler için amonyum bikarbonatlı kâğıt hamuru uygulanması önerilmektedir.

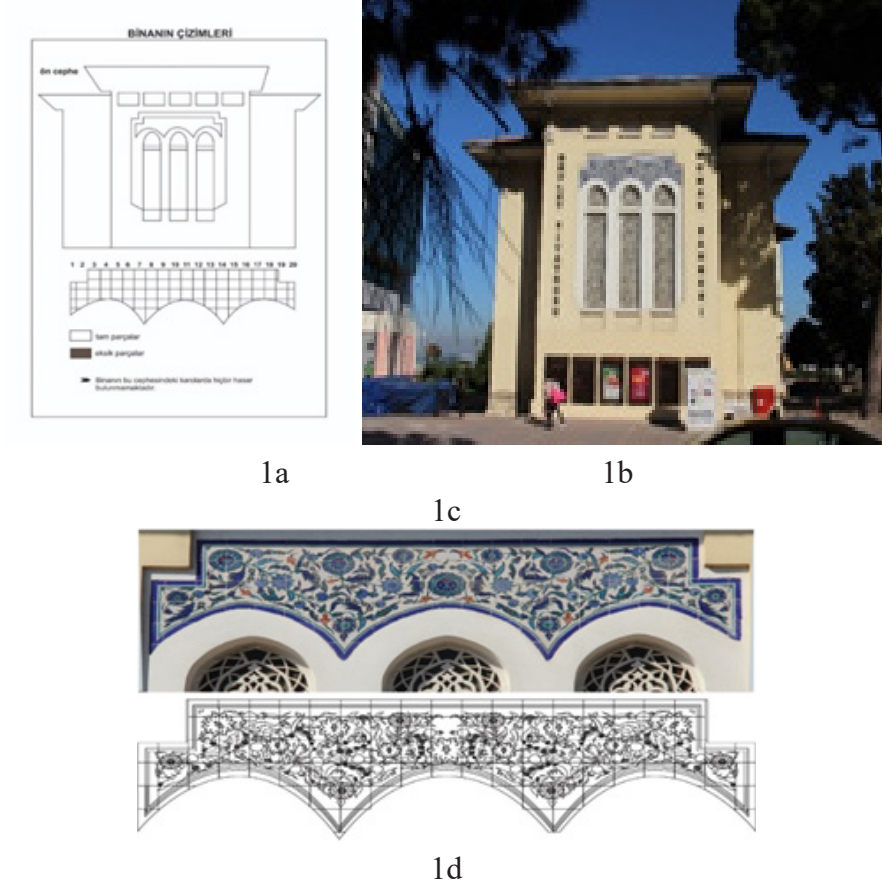
Öneri 2- Cephelerin tümünde çevre kirliliği izleri görülmektedir. Belirlenen bu kir tabakalarının temizlenmesi gerekmektedir. Temizleme işlemi sırasında yalnız kir tabakasının kaldırılmasına, yüzeye zarar verilmemesine özen gösterilmelidir. Temizlik için kâğıt hamuruna emdirilen AB 57 formülü tüm yüzeylere uygulanabilir.

Sonuç olarak bina yapımından günümüze kadar bilinen tek bir restorasyon geçirmiş olmasına rağmen gayet iyi durumdadır. Halen aktif kullanılan binanın genel görünümünde herhangi bir sorun tespit edilmemiştir. Bina konumu nedeniyle ana cadde üzerinde hem de deniz kenarında olmasına rağmen çinileri iyi durumdadır. Binaya ev sahipliği yapan Devlet Tiyatrosunun günümüzde faaliyette olması, sürekli bakım-onarımın yanı sıra binanın girişinde bir güvenliğin bulunması ve elbette ki çalışanların hassasiyeti yapıyı daha uzun yıllar boyunca ayakta tutacaktır.

Kaynakça

- Aslanoğlu, İ. (1980), Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak. Basım İşliği
- Arlı H. (1989), Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi
- Bozdağ, O. (2013), Türk Ocakları İdeolojisi ve Mimarisi (1912-1931), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çapa, D. (2004), Makale Adı, İzmir Life, Sayı 37, Yıl 4, Eylül, syf. 88-90
- Çini, R. (1991), Kütahya Çiniciliği, İstanbul: Uycan Yayınları.
- Çini, R. (2002), Kütahya Çiniciliği, İstanbul: Celsus Yayıncılık.
- Gök, S. (2015), Kütahya Çini ve Seramikleri 2. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu, İstanbul
- İşıkhan, S. (2012), Tarihi Çinilerde Yapısal Özellikler ve Karşılaşılan Bozulmalar, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sayı 7, syf. 15 - 22
- Onat, N. (1992), İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Yapıları, Ege Mimarlık Dergisi, Sayı 2, Yıl 2, syf.63-66)
- Yazıcı, C. (2010), Türk Ocağından Devlet Tiyatrosuna, İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, Sayı 8, Yıl 2 Kasım-Aralık, syf. 94-98

İzmir Devlet Tiyatrosu Binası Hasar Tespit Planları

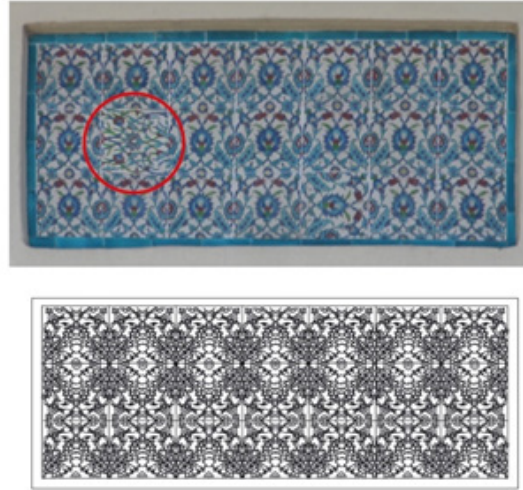
Şekil 1: Devlet Tiyatrosu Binası güneydoğu cephesi çini panoları Ön cephe hasar tespit planı (1a).
Binanın genel görünümü (1b). Çini panoların yakından görünümü (1c).
Çini panonun desen restitüsyonu (1d). (Serap Işıkhani Arşivi 2019).

2a

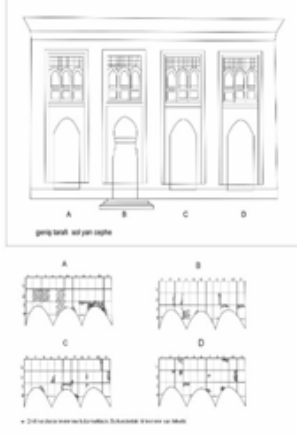
2c

2b

2d

Şekil 2: Devlet Tiyatrosu Binası denize bakan kuzeybatı cephesi çini panoları Hasar tespit planı (2a).
Binanın genel görünümü (2b). Çini panoların yakından görünümü (2c).
Hatalı monte edilen çini karonun yakından görünümü (2d). Çini panonun desen restitüsyonu (2e).
(Serap Işıkhhan Arşivi 2019).

3c

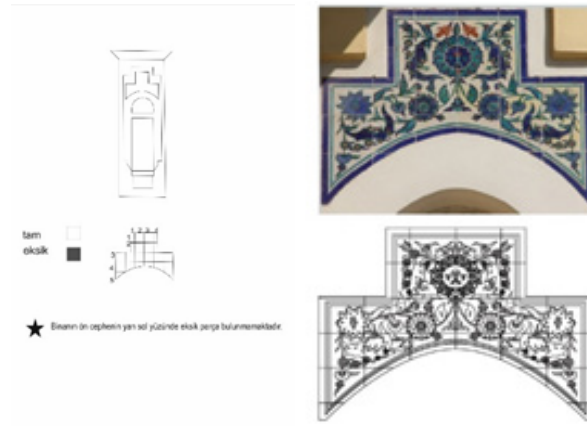

Şekil 3: Devlet Tiyatrosu Binası kuzeydoğu cephesi çini panoları. Ön cephe hasar tespit planı (3a).
Binanın genel görünümü (3b). Çini panoların yakından görünümü (3c).
Çini panonun desen restitüsyonu (3d). (Serap Işıkhhan Arşivi 2019).

4a

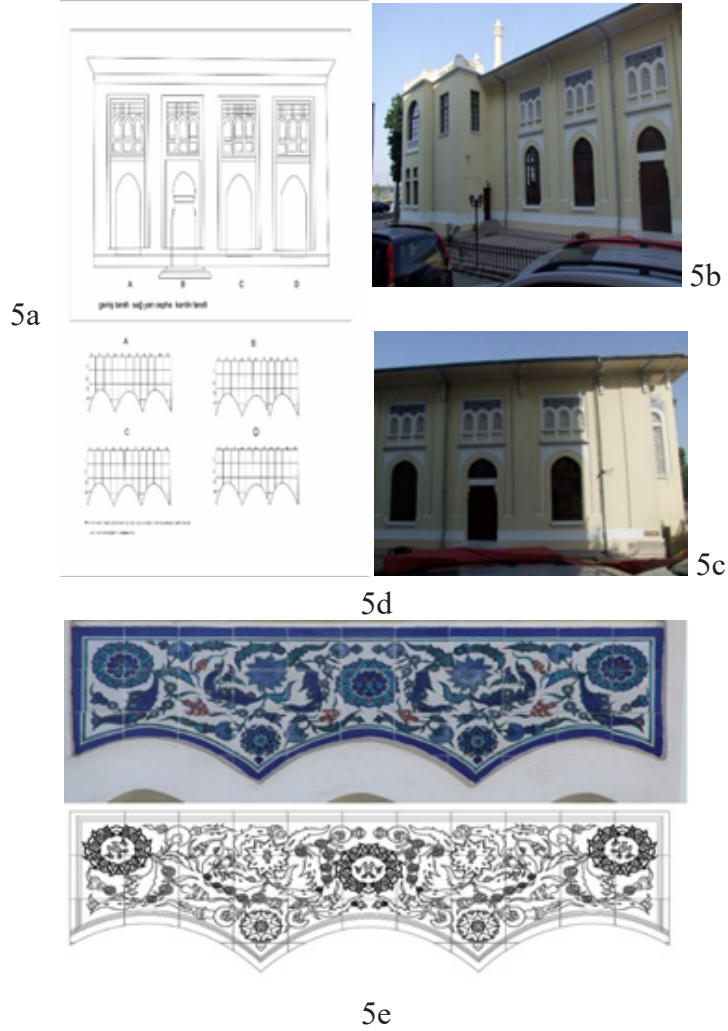
4b

4c

4d / 4e

Şekil 4: Devlet Tiyatrosu Binası güneydoğu cephesi çini panoları Binanın genel görünümü (4a). Çini panoların yakından görünümü (4b). Hasar tespit planı (4c). Çini panoların detay görünümü (4d). Çini panonun desen restitüsyonu (4e).(Serap Işıkhhan Arşivi 2019).

Şekil 5: Devlet Tiyatrosu Binası kuzeybatı cephesi çini panoları. Hasar tespit planı (5a). Bina nın genel görünümü (5b). Bina nın cepheden görünümü (5c). Çini panonun yakından görünümü (5d). Çini panonun desen restitüsyonu (5e). (Serap Işıkhan Arşivi 2019)